Наталія Сейко

СТИПЕНДІАЛЬНІ ФОНДИ ЯК ФОРМА ДОБРОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У XIX – ПОЧ. XX СТ.

Доброчинність як чинник розвитку освітньо-виховного простору є настільки ж актуальною для сучасного стану нашого суспільства, наскільки й недостатньо вивченою на сьогодні. Історичний аналіз тенденцій формування доброчинності у сфері освіти як системи, визначення соціокультурних параметрів суспільного розвитку, які формують системність доброчинності у сфері освіти, – заслуговують на детальний і глибокий розгляд.

Розвиток доброчинності у сфері освіти є предметом розгляду науковців *минулого* (П. Катюш-кова, А. Братчикова, С. Каретникова, Н. Тарнав-ського, М. Теодоровича, М. Аркаса, Д. Дорошенка, М. Грушевського, О. Єфіменко, М. Костомарова, Г. Марахова, І. Рибалка, Я. Корнецького, Л. Лісель-кого, М. Драгоманова та ін.) та *сучасності* (М. Іва-нова, О. Гончара, О. Войналович, А. Кондрацького, Т. Єременко, О. Сухомлинської, Б. Євтуха, Я. Ліпсь-кого, П. Еберхардта, Л. Заштовта, Л. Коваль, І. Звє-рєвої, С. Тетерського, Р. Овчарової, Н. Калениченко та ін.). Однак така складова доброчинної діяльності, як стипендіальні фонди, потребує окремої уваги. Метою нашого дослідження є спроба виокремити стипендіальні фонди серед інших форм доброчинності XIX – початку XX ст.

Як відомо, характерною рисою слов'янської доброчинності завжди була її безадресність, яка ґрунтувалася на положенні Іоанна Златоуста: «Ти не маєш розпізнавати бідних, що вони за люди, бо сприймаєш їх в ім'я Христове»[1]. Тому в той час навряд чи могло йтися про якусь скеровану допомогу на навчання окремих осіб, які потребували додаткових коштів на її отримання.

Ідеї доби Відродження та Реформації в Україні поклали початок ранньому Просвітництву, головним змістом якого були боротьба за світський характер соціокультурного простору, критичний перегляд Біблії, вивільнення науки з-під влади церкви, відродження національних мов замість пануючої латини, релігійна терпимість,

---

[1] Максимов Е. Историко-статистический очерк благотворительности и общественного призрения в России // Антология социальной работы в России. – М., 1994.

розповсюдження знань, освіченість широких мас і т.ін.

Ідея залежності соціального розвитку від поширення освіти завойовує визнання. Її обґрунтували відомі вчені, культурні і суспільні діячі України: Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Памво Беринда та продовжувачі їх справи – Касіян Сакович, Петро Могила, Сильвестр Косов, Інокентій Гізель та багато інших просвітників України.

Особливою соціальною інституцією того часу стала братська школа як соціокультурний феномен, що дав можливість втілити національні соціокультурні пріоритети. Слід додати, що у братських школах існувала власна система доброчинності (навчання незаможних здібних учнів за рахунок заможних батьків інших учнів; безкоштовне проживання незаможних учнів у заможних сім'ях).

Таким чином, це ще не були спеціально організовані стипендіальні фонди; але спроби фінансової підтримки здібних учнів за рахунок заможних громадян уже існували. Класичним прикладом стипендіальної допомоги часів братських шкіл став той факт, що Петро Могила своїм коштом вивчив Інокентія Гизеля» [2]; той мав можливість слухати курс лекцій у Замойській академії, а пізніше – в англійських університетах. По смерті ректора Києво-Могилянської академії І. Гізель став його наступником. На жаль, в історичних джерелах не вдалося знайти відомостей про величину стипендіальної допомоги, але можна припустити, що вона була значною з огляду на тривалий час освіти та віддаленість університетів від України. Крім вказаної стипендії, П. Могила заповідав академії свою бібліотеку, будинки й двори на Подолі, худобу й інвентар з власного хутора Непологи, понад 80000 злотих та тканину на одяг для найбідніших студентів[3].

На жаль, почасти ми прагнемо перенести західний досвід доброчинності у сфері освіти на наш український ґрунт. Але він не може бути перейнятий нами стовідсотково, оскільки традиції доброчинності, що створювались в Україні, завжди суттєво відрізнялися від західноєвропейських зразків. Вважається, що початки системи доброчинності в Україні (як частині Російської імперії) відносяться до початку XIX століття і пов'язані з іменем російської імператриці Марії Федорівни; навчальні заклади під її опікою стали виникати в Україні на початку XIX століття.

Широка доброчинна діяльність відомства імператриці Марії Федорівни складає цілу епоху в історії вітчизняної доброчинності. Однак є сенс стверджувати й про регіональну

[2] Білодід О. Загадка Петра Могили // Київська старовина. – № 3, 1993. – С. 56-59.

[3] Там само.

специфіку стипендіальної доброчинності. Так, наприклад, у цьому контексті серйозний науковий інтерес представляє досвід стипендіальної форми доброчинності на Правобережній Україні, як території, що зберігала ще довгий час вплив польської громади на поширення освіти у краї.

Безумовно, найбільші стипендіальні фундуші у південно-західних губерніях на початку XIX ст. припадали на Кременецький (Волинський) ліцей. Завдяки невтомній бурхливій діяльності Тадеуша Чацького [4] цей навчальний заклад за неповних десять років піднявся до рівня ліцею, почавши з гімназійних програм. Звісно, такий ріст вимагав серйозних доброчинних капіталовкладень, у тому числі й на стипендії для незаможних учнів. Варто зауважити, що на розвиток народної освіти на Правобережній Україні з боку уряду виділялися досить скупі кошти. Така ж ситуація, власне, спостерігалася й на Лівобережжі, однак розвиток доброчинності у сфері освіти т.зв. «південно-західної Росії» передбачав збереження зручної для польської громади краю системи освіти, яка розвивалася упродовж кількох століть, починаючи з єзуїтських навчальних закладів. Тому польська шляхта, керуючись принципом дотримання шляхетських правил та відповідності статусу особи його доброчинній діяльності, – брала активну участь у фінансуванні навчання дітей незаможної шляхти у навчальних закладах різного рівня[5].

Фундатор при цьому брав на себе певні зобов'язання; нестача фундушів могла бути поставлена йому у провину. На Лівобережжі склалася трохи інша ситуація, там навіть у другій половині XIX століття лише смотрителі навчальних закладів чітко окреслювали суму доброчинних внесків, які зобов'язували жертвувати на гімназію, училище чи певного учня; інші доброчинники не несли жодних зобов'язань перед навчальним закладом про величину внеску і час його використання.

Система польської освіти на Правобережжі стала предметом

[4] Тадеуш (Тадей) Чацький (1765-1813) – народився у м. Порицьку на Волині. Його батько відмовився відправити сина за кордон для продовження навчання (як це робила значна частина заможних польських родин), мотивуючи таке рішення тим, що син має вирости справжнім поляком. З 12 жовтня 1790 р., після смерті батька, починається волинський реформаторський період його життя. Вступ на трон Олександра I та впливове становище тодішнього візитатора південно-західних губерній графа Адама Чарториського вплинули на успішну просвітительську діяльність Т. Чацького на Правобережжі.

[5] Сбитнев И.М. Записки Ивана Матвеевича Сбитнева. Из времен учреждения на Волыни и Подолии, после восстания 1831 г., русских школ взамен польских. – К., 1887. – 94 с.

вивчення багатьох науковців[6]. Однак такий специфічний чинник розвитку освіченості волинян, як стипендіальні фундуші, почасти залишається без уваги. А саме під час створення центру польської освіти у краї заснувався особливий вид стипендіальної доброчинності – конвікти. Конвікт – це свого роду стипендія-пансіон, яка виділялася для забезпечення повного утримання (навчання та помешкання) учня у гімназії чи іншому навчальному закладі. Причому ці фундуші могли бути як індивідуальними (наприклад, конвікт Яна Лернета, заснований у 1809 р.)[7] та колективними (наприклад, конвікт, зібраний за підтримки та з ініціативи графа Разумовського на загальну суму 2970 руб.ср., заснований у 1811 р.)[8]. Ян Лернет зібрав близько 30000 руб.ср. як стипендію для чотирьох учнів Кременецького ліцею, які мали утримуватися за рахунок відсотків із вказаної суми (як правило, 6 %). Таким чином, кожен (з вказаних чотирьох учнів міг розраховувати на 225 руб.ср. стипендії упродовж навчального року. Залишок від суми відсотків призначався на випускну стипендію для кожного зі вказаних учнів з метою надання їм можливості розпочати власну справу чи службу. Конвікт не міг бути використаний на інші цілі або перенесений до іншого навчального закладу, що давало можливість ліцею розраховувати на його використання упродовж тривалого часу.

Стипендія Яна Лернета була свого часу досить відомою у краї. Якщо кандидатів на її здобуття було більше чотирьох, між ними влаштовувався конкурс. Сутність конкурсу полягала у тому, що кожен претендент на стипендію мав відповісти (письмово) на низку запитань, запропонованих викладачами ліцею – з різних галузей знань. На наступний день відповіді кандидатів публічно оголошувалися і вони усно відповідали на п’ять питань, запропонованих викладачами[9].

---

[6] Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині у XIX – першій половині XX століття: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 124 с; Witte K. O szkole Krzemienieckiej. – Warszawa. – 1843. – S. 25.; Janowski L. W plomieniach Wilna I Krzemienca. – Wilno. – S. 150.; Сбитнев И.М. Записки Ивана Матвеевича Сбитнева. Из времен учреждения на Волыни и Подолии, после восстания 1831 г., русских школ взамен польских. – К., 1887. – 94 с; Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – поч. XX ст.: Монографія. – Житомир, 2002. – 245 с. тощо.

[7] Лернет Ян (1745-1820) – лікар, член наукових товариств Польщі і Росії, кавалер ордену св. Анни II ступеня.

[8] Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині у XIX – першій половині XX століття: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 124 с.

[9] Об утверждении акта завещания Лернета на фундуш для четырех учеников Волынской гимназии: Указ № 23.522 от 6 марта 1809 г.: Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: Т.I:

Стипендіати Я. Лернета мали навіть свою форму одягу – гімназійні мундири з жилетом і брюками чорного (а не білого, як у всіх) кольору та літерами «L» на ґудзиках.

Крім такого роду стипендій, існували ще й стипендії у вигляді сплати коштів на утримання учнями (власне, їх батьками) своїх незаможних колег. Таких у Кременецькому ліцеї налічувалося 20[10].

У середині XIX століття стипендіальна доброчинність у західних губерніях збереглася і поширилася. Наприклад, житомирська гімназія, яка у 1850 р. налічувала 445 учнів, крім державних коштів, утримувалася за рахунок пожертв заможних волинських шляхтичів. Існували приватні стипендії для незаможних учнів гімназії: вже згадуваний стипендіальний фундуш доктора медицини Яна Лернета на суму 30000 рублів; фундуш А. Ляховича на суму 50000 рублів; місцева шляхтянка Ельжбета Іжицька пожертвувала на гімназію 3000 рублів тощо. У 60-ті роки XIX ст. при гімназії існував також інтернат для учнів, яким завідував випускник Кременецького ліцею Ян Бафталовський. Проте найбільш відомим фундатором стипендій для житомирських гімназистів у той час став відомий польський письменник, який волею долі опинився у губернському місті, – Юзеф Ігнаци Крашевський. Заступивши на посаду куратора гімназії, Ю.І. Крашев-ський зробив інспекцію коштів на утримання найбідніших учнів. Його діяльність на посаді куратора гімназії сприяла покращенню харчування дітей. Він матеріально допомагав багатьом гімназистам, купуючи для них одяг, книжки, сплачуючи різноманітні податки і внески. В домі куратора весь час знаходилося на утриманні кілька вихованців. В одному з листів до батька Ю.І. Крашевський писав: «Я розпочав уже ту так звану службу, візитував врочисто школи і пансіони, мусив взяти на утримання учнів і найбіднішим допомогти хоч стільки, щоб не голодували»[11].

Просвітницька діяльність Ю. Крашевсь-кого у Житомирі була різнобічною і надзвичайно напруженою. В листі до батька від 8 березня 1857 року він пише:

«Моє кураторство багато мені клопоту завдає і потягнуло ще за собою належність до Статистичного комітету – то два, до ради театру – то три, а зараз я знову як директор Товариства Доброчинності, що засновується сьогодні, відкриваю концерт для убогих

Царствование Александра I. – С-Пб, 1864. – Ст. V, п. 4. – С. 498.

[10] Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині у XIX – першій половині XX століття: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 124 с.

[11] J.I. Kraszewski. Listy do rodziny / Орг. W. Danek. – Wroclaw, 1978. – S. 349.

і через те пишу коротко, бо багато маю зробити...»[12].

Загалом успіхові доброчинної культурно-освітньої діяльності польських товариств Волині сприяла коротка зміна соціокультурної політики російського уряду у 1855-1863 рр. Олександр II, що вступив на трон у 1855 р., повернув шляхті деякі її привілеї, призначив куратором київського навчального округу відомого своїми ліберальними поглядами М.І. Пирогова, дозволив викладання польської мови у Житомирській гімназії. Студенти університету Святого Володимира заснували Товариство наукової допомоги польському людові Волині, Поділля і Київщини». Товариству вдалося заснувати 43 ремісничі та елементарні школи.

У другій половині XIX століття після польського повстання 1863 року ситуація з доброчинністю польської етнонаціональної меншини змінюється на гірше. Тому у звітах почесних попечителів Київського навчального округу, до якого ввійшли західні губернії, нечасто можна знайти відомості про польських доброчинців, які б засновували стипендії для незаможних учнів. Це свідчення того, що доброчинність перейшла на рівень позаінституційний, внутрішньо орієнтований на потреби польської громади.

Доброчинців зараховували почасти до особового складу народних училищ – це стосується почесних блюстителів, почесних смотрителів та попечителів училищ. При цьому двокласними училищами Південно-Західного краю опікувалися почесні блюстителі, а двокласними та однокласними «міністерськими» училищами – почесні смотрителі. У звіті за 1887 р. попечитель Київського навчального округу відзначив, що деякі з почесних службовців народних училищ відмовилися від своїх обов’язків з причини того, що можна було отримати іншу службу, яка не була пов’язана з доброчинністю та обов’язковими пожертвами на стипендії незаможним учням. Таким способом втратило значну кількість коштів Київське двокласне училище, оскільки звільнився почесний смотритель.

Як зазначив попечитель Київського навчального округу у 1887 р., найбільше почесних блюстителів було у Подільській губернії: 7 у Брацлавському повіті і 5 – у Вінницькому. Значні пожертвування на училища губернії зробив граф Протасов-Бахметьєв: на Станіславчинське училище Вінницького повіту – 1000 руб. на рік, а в Липово-Лиманському училищі цього повіту нагородив кращих випускників: одного парою волів, другого – коровою, третього – грошима. Цей

[12] J.I. Kraszewski. Listy do rodziny / Орг. W. Danek. – Wroclaw, 1978. – S. 352.

незвичний спосіб стипендіальної доброчинності був рідкісним, але безперечно актуальним на той час[13].

Найбільш деталізовано система стипендіальних фондів кінця XIX – початку XX століття викладена у збірнику «Указатель пожертвованных капиталов по Министерству Народного Просвещения. – СПб, 1912. – 479 с.»[14].

У цій книзі містяться дані про всіх жертводавців, розміри й призначення їхніх пожертв на цілі освіти, зареєстрованих станом на початок 1912р. Частина з цих доброчинних внесків була постійною і напевно існувала задовго до 1912 р., частина ж у вигляді стипендій та інших внесків поступила до МНО у 1912 р.; тому важко сказати, якою була динаміка доброчинності початку XX століття, враховуючи той факт, що інших таких же статистичних збірників поки віднайти не вдалося.

Загалом всі доброчинні внески ми поділили на кілька груп:

1. Стипендії (імені когось чи без імені жертводавця або ж того, кому присвячувалася стипендія).
2. Внески на розвиток навчальних закладів (створення нових відділень, лабораторій, бібліотек, побудова нових приміщень тощо).
3. Пожертви на соціальний захист певних груп студентів.
4. Пожертви, де особливою умовою стипендії було етнічне походження, конфесійна належність, соціальний стан стипендіата.
5. Внески на утримання навчальних закладів.
6. Кошти за заповітами та вилученими боргами по доброчинних зобов'язаннях.
7. Премії на відзначення перемог у різних конкурсах.
8. Оплата навчання окремих учнів чи певної кількості учнів.

Важливо було також відстежити, як розподілялася доброчинна допомога по регіонах України, що дозволить зробити детальний огляд таблиць, представлених у збірнику. Як правило, внески робилися у вигляді банківських капіталів, відсотки з яких могли витрачатися у вигляді матеріальної допомоги, стипендії, оплати за навчання тощо. Хоча траплялися й одноразові внески.

Загалом за результатами огляду доброчинності на цілі освіти на території України можна дійти окремих висновків про місце та роль стипендіальних фондів у загальній системі доброчинності у сфері освіти України на початку XX століття.

Окремим видом стипендіальної доброчинності можна вважати популярні станом на 1912 р. стипендії імені представників царської сім'ї: Олександра I та Олександра II,

---

[13] Отчет попечителя Киевского ученого округа за 1887 г. – К, 1888. – 118 с.

[14] Указатель пожертвованных капиталов по МНП. – СПб, 1912. – 479 с.

Миколи I, цесаревича Олексія, наприклад:

– дворянства Київської губернії на утримання пансіонерів 2-ї київської гімназії в пам'ять 25-річчя царювання Миколи I (32300 руб., з них 1215 руб. – відсотки для використання стипендіатами);

– київського єврейського товариства на 2 стипендії у 2-ї київській гімназії в пам'ять порятування життя імператора Олександра II (загальна сума 1500 руб., з них відсотків 58 руб.);

– стипендія імені Олександра II у Ананіївській гімназії Одеського навчального округу (загальна сума 1900 руб., з них відсотків 75 руб.);

– стипендія на честь коронування Миколи I та Олександри Федорівни у Маріупольській міській гімназії(загальна сума 1000 руб., з них відсотків 40 руб.) тощо.

Крім вказаного виду іменних стипендій, значні кошти акумулювалися у стипендіальних коштах родини Терещенків – відомих українських доброчинників та меценатів другої половини XIX – початку XX ст. Артемій Якович Терещенко отримав у 1870 р. титул потомственного дворянина «в ознаменування його особливих заслуг... і в заохочення доброчинної діяльності» [15]. Нікола Артемович упродовж 20 років був попечителем Глухівської гімназії, у 1861 р. був нагороджений срібною медаллю «За усердие» і дістав Височайшу подяку за пожертвування у 1860 р. Родинний герб Терещенків, як відомо, мав девіз: «Прагненням до громадянського добра». У 1878 р. Нікола Артемович був зарахований на дійсну службу до Імператорського Людинолюбного Товариства – найбільш відомої на той час доброчинної організації під опікою імператорської сім і – на посаду Глухівського дитячого притулку і став дійсним статським радником. З 1881 р. як попечитель 1-ї київської гімназії від оплачував стипендії не менше 10 гімназистів щороку. Олександр Николович заснував спеціальні стипендії імені О. Пушкіна, М. Гоголя, Н. Терещенка на 25000 руб. для студентів університету св. Володимира [16]. У вказаному вище статистичному збірнику названі такі стипендії родини Терещенків:

– Таємного радника Н.А. Терещенка на стипендії для учнів 1-ї Київської гімназії – 10000 руб., з них відсотків 400 руб. щорічно;

– Таємного радника Н.А. Терещенка на стипендії найбіднішим учням 1-ї Київської гімназії – 5000 руб., з них відсотків – 200 руб. щорічно;

– Почесного попечителя 1-ї Київської гімназії О.Н. Терещенка на стипендію імені таємного радника Н.А. Терещенка – 15300 руб., з них відсотків – 612 руб. щорічно;

– Таємного радника Н.А. Терещенка на стипендію імені П.Г. Терещенка для Глухівської

[15] Цит за: Ковалинский В. Семья Терещенко. – К.: Преса України, 2003. – С. 186.

[16] Ковалинский В.Семья Терещенко. – К.: Преса України, 2003. – С. 186.

жіночої гімназії – 5000 руб., з них відсотків – 225 руб. щорічно;

– Титулярного радника М.П. Шестакова на стипендію імені Ф.А. Терещенка для 2 Київської гімназії – 4000 руб., з них відсотків – 140 руб. щорічно;

– Вдови корнета І.Н. Терещенка на три стипендії імені її чоловіка в університеті св. Володимира – 30000 руб., з них відсотків – 1200 руб. щорічно тощо.

Досить часто зустрічалися також стипендії імені О. Пушкіна, головним чином, з нагоди 100-річчя від дня його народження:

– Почесного попечителя 1-ї Київської гімназії О.Н. Терещенка на стипендію О.С. Пушкіна – 5400 руб., з них відсотків – 216 руб. щорічно;

– Почесного попечителя Немирівської гімназії на стипендію О.С. Пушкіна до 100-річчя з дня його народження – 6000 руб., з них відсотків – 240 руб. щорічно;

– Товариства допомоги учням Бахмутської гімназії на стипендію імені О.С. Пушкіна – 1000 руб., з них відсотків – 40 руб. щорічно;

– Мешканців м. Ізяславля на стипендію імені О.С. Пушкіна – 500 руб., з них відсотків – 20 руб. щорічно;

– Катеринославської міської управи на стипендію імені О.С. Пушкіна для міського 4-класного училища – 400 руб., з них відсотків – 16 руб. щорічно;

– Одеського міського управління на стипендію О.С. Пушкіна для дирекції народних училищ Одеського навчального округу – 2200 руб., з них відсотків – 88 руб. щорічно тощо.

Серед інших іменних стипендій, які головним чином присвячувалися покійним родичам, дітям, котрі колись вчилися у певному навчальному закладі, або ж загалом не були іменними, на окрему увагу заслуговують стипендії імені професора, таємного радника В.В. Бессера. Прізвище цього відомого науковця та педагога зустрічається ще з початку XIX століття у зв'язку з діяльністю Кременецького ліцею [17]. Пізніше разом з ліквідованим ліцеєм професор В. Бессер переїхав до Києва і продовжив роботу в університеті св. Володимира. По його смерті частина доброчинників (можливо, серед них були учні або батьки учнів професора) присвятила йому пожертвувані стипендіальні кошти, а саме:

– Стипендія імені В. Бессера для 2-ї Київської гімназії – 7500 руб., з них відсотків – 295 руб. щорічно;

– Стипендія імені В. Бессера для Немирівської гімназії – 5400 руб., з них відсотків – 400 руб. щорічно;

– Стипендія імені В. Бессера для університету ім. св. Володимира – 10000 руб., з них відсотків – 400 руб. щорічно.

---

[17] Бессер Вілібалльд Юзеф Готтліб (1784-1842) – видатний ботанік-флорист першої половини XIX ст. Закінчив Краківський університет. З 1809 р. викладав в Кременецькому ліцеї зоологію, ботаніку і був директором ботанічного саду. Багато зробив для дослідження флори і фауни Волині, Поділля і Галичини. З 1824 р. – викладач Київського університету св. Володимира.

Сам В. Бессер свого часу пожертвував кошти для стипендій у гімназіях м. Житомира та Кам'янця-Подільського (відповідно 5000 та 7434 руб.). Кілька разів у статистичних таблицях Міністерства освіти Росії зустрічаються також стипендії імені М. Гоголя, М. Пирогова, М. Костомарова, М. Батюшкова, К. Ушинського[18].

Загалом сума стипендіальних фондів станом на початок 1912 р. становила 2 505 757 руб.; у структурі доброчинних коштів стипендіальні фонди займали друге місце за кількісним показником (рис. 1).

Таким чином, можна стверджувати, що стипендіальні фонди упродовж XIX століття стали невід'ємною і дуже важливою складовою системи доброчинності у сфері освіти України. За їх допомогою встановлювалася адресність як домінуюча риса доброчинності у сфері освіти XIX – початку XX століття на території України. Фундаторами стипендій ставали відомі на той час в Україні науковці, меценати, заводчики й фабриканти. Наявність такого значного числа стипендій, як представлені у вказаному статистичному збірнику, є свідченням глибокої зацікавленості місцевих громад у поширенні освіти та залученні до неї якомога більшого кола дітей та молоді.

Актуальність науково-історичного аналізу ролі та місця стипендіальних фондів для сучасної системи освіти є безумовною; система стипендіальної доброчинності упродовж століть існує у країнах Європи і забезпечує необхідні кошти для навчання найбільш соціально незахищених верств населення.

[18] Указатель пожертвованных капиталов по МНП. – СПб, 1912. – 479 с.

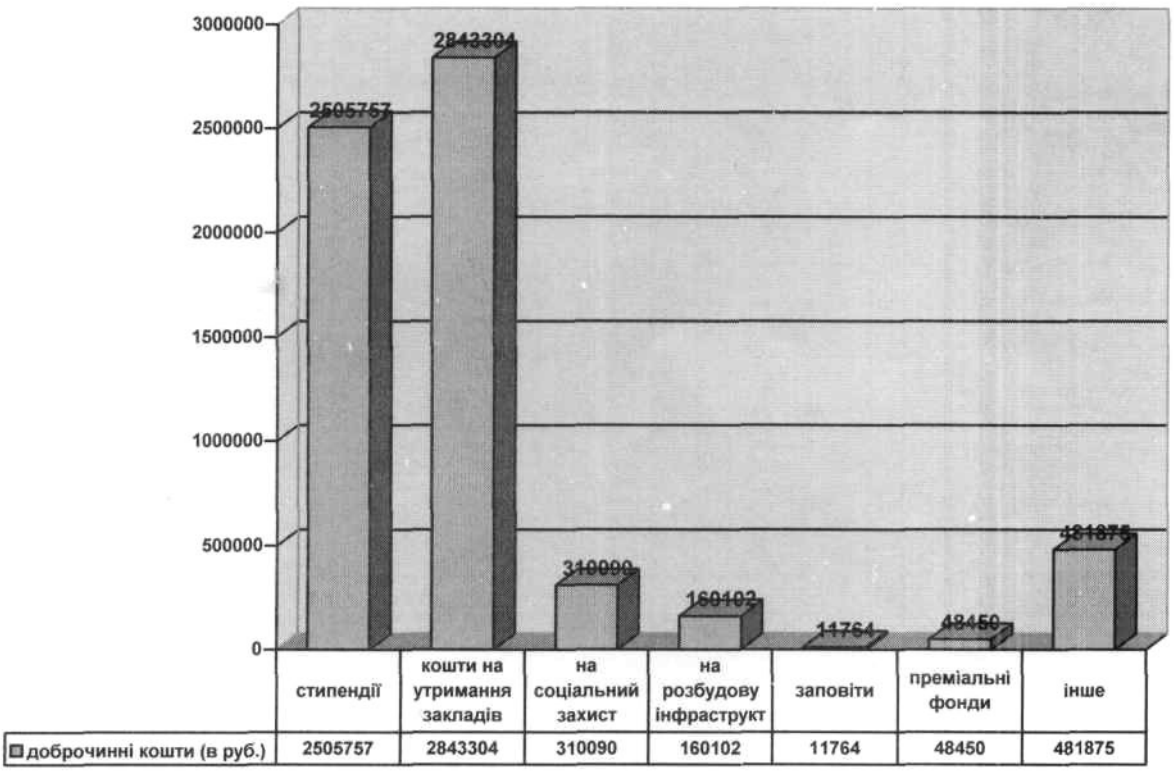

Рис. 1. Місце стипендіальних коштів серед форм доброчинності у сфері освіти України (1912 р.).